

DE LA CUCERIREA INDEPENDENȚEI LA ÎNFĂPTUIREA MARII UNIRI. NOTE PE MARGINEA REPREZENTĂRII DECORAȚIILOR ROMÂNEȘTI ÎN STEMELE DE STAT DIN 1872 ȘI 1921*

Tudor-Radu TIRON

Résumé : La présente étude passe en revue les données relatives à l'histoire de l'héraldique de l'État roumain, à partir de l'époque qui a précédé la Guerre de l'Indépendance, et jusqu'au moment de l'avènement de la Grande Roumanie. Les armoiries de Roumanie de 1867, 1872 et 1921 s'inscrivent dans l'évolution séculaire de l'héraldique princière roumaine moldo-valaque, marquant une conception moderne des autorités face aux symboles publiques: les armoiries ont été soumises aux débats, étant légiférées par le Parlement, puis publiées dans la « Gazette Officielle ». De facto, les armoiries de 1872 ont subi nombre de modifications, dont la plus notable fut l'ajout de l'insigne de l'Ordre de l'Etoile de Roumanie, distinction instituée en 1877, immédiatement après la proclamation de l'Indépendance. Pourtant, tout le long du règne du prince, puis roi Carol Ier, aucune modification législative ne fut-elle pas apportée aux armes restées en usage dès l'époque de la domination ottomane ; par conséquent, ni l'Ordre précité de l'Etoile, ni l'Ordre de la Couronne de Roumanie (instituée en 1881), ni l'Ordre portant le nom même du premier roi (instituée en 1906), ne sont entrés de jure dans la composition du blason officiel. Après la Grande Guerre, les choses ont changé. En 1921, le Parlement de la Grande Roumanie a voté le projet concernant les nouveaux symboles héraldiques de l'Etat, suite à l'accroissement du territoire national. En même temps, les armoiries de la Grande Roumanie – « ancêtre » direct du blason actuel, instituée en 1922 et modifiée en 2016 – ont eu le mérite de respecter les usages occidentaux dans la matière des armoiries des souverains. Ainsi, le Collier de l'Ordre de Carol Ier, distinction suprême de l'Etat, entre 1906 et 1947, a été représenté autour de l'écu, illustrant l'idée que le souverain était à la tête de l'Ordre. Outre cela, les armoiries de 1921 fournissent un second message phaléristique, message qu'on peut deviner en analysant les couronnes royales qui y sont représentées, à savoir la Couronne d'Acier, dans un plan inférieur, et une autre couronne

royale, cette fois en or et pierreries, posée au-dessus du manteau de pourpre, et donc dans le plan supérieur de la composition. Les deux couronnes sont également personnalisées à l'aide des décorations de guerre: la Couronne d'Acier est sommée par la Croix du Passage de la Danube, donnée aux combattants de la Guerre de l'Indépendance, tandis que la deuxième couronne royale est sommée, à son tour, par la Croix Commémorative de la Guerre de 1916-1918. Analysées de ce côté, les deux couronnes – de la deuxième nous n'avons aucunes données à part une photographie de 1936 – évoquent, de bas en haut, deux moments des plus importants dans l'histoire politique moderne: l'Indépendance et la Guerre Mondiale qui a fait possible la Grande Roumanie.

Mots clés: armoiries de l'Etat roumain, Grande Roumanie, phaléristique roumaine, héraldique roumaine, ordres nationaux.

În urma intrării în vigoare a *Legii nr. 146/2016 pentru modificarea Legii nr. 102/1992 privind stema țării și sigiliul statului*¹, Coroana de Oțel a revenit în însemnul heraldic național. Pe această cale, la exact 95 de ani după ce acest simbol a fost inclus, prin voința Parlamentului de atunci, în stema României Mari, acvila heraldică a țării noastre este din nou încoronată...

Participarea militarilor Armatei României la Primul Război Mondial a avut loc sub faldurile drapelelor purtând stema de stat model 1872 – simbol purtând amintirea dobândirii Independenței de Stat și a proclamării Regatului. Nu îl cântase oare George Coșbuc, în versuri care au rămas nemuritoare (*Stema țării*, 1903, poem inclus în seria *Cântecelor de vitejie*)?

„...Zimbru și vultur, și leu

* Textul de față se bazează pe comunicarea *Desăvârșirea unității naționale oglindită în stema României Mari. Note heraldice și faleristice*, care a fost susținută în cadrul celei de-a XVII-a ediții a Colocviului Național de Istorie, Muzeul Național Cotroceni, 8 iunie 2016.

Autorul se folosește de acest prilej pentru a aduce mulțumirile sale doamnei Carmen Dobre, șef al Biroului de Presă al Academiei Române (București), domnului Gabriel Badea-Păun, istoric de artă (Paris), domnului Ginel-Ionel Lazăr, cercetător științific la Muzeul Național de Istorie a României (București), precum și domnului Drăgan-George Basarabă, membru al Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta“ (Reșița), pentru întregul sprijin acordat în vederea realizării studiului de față.

¹*Legea nr. 146 din 12 iulie 2016 pentru modificarea Legii nr. 102/1992 privind stema țării și sigiliul statului*, publicată în *MO*, partea I, nr. 542 din 19 iulie 2016.

Fui când mi-a călcat păgânul
 Patria și dreptul meu.
 Și va fi românul
 Și de-acum român mereu,
 Zimbru și vultur și leu
 Și viteazul lumii.”²

Modernizarea instituțiilor Statului Român avea să fie însoțită, în cea de-a doua jumătate a veacului al XIX-lea, de legiferarea unei *identități simbolice naționale*, având drept componente principale *stema de stat*³, *steagul*⁴, precum și *sistemul de decorații*⁵.

² George Coșbuc, *Cântece de vitejie*, ediția VI, Editura „Cartea Românească”, [București], 1936 (reproducere în facsimil, Editura Semne, București, 2011), p. 44-45.

³ Ștefan D. Grecianu, *Eraldica română. Actele privitoare la stabilirea armeriilor oficiale, cu planșe și vocabular*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1900, p. 79-99; Colonel P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domnești, trofee*, Stabilimentul de Arte Grafice „Universale”, București, 1903, p. 92-132; C[onstantin] M[oisil], *Stema României*, în *Enciclopedia României*, vol. I, 1938, p. 68-70; Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 159-162; idem, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Editura Istros, Brăila, 2005, p. 402-407; Jean N. Mănescu, *L'héraldique d'État des Principautés Unies (1859-1866)*, în *RRH*, XXIX, 1-2, 1990, p. 7-27; Idem, *La question des armes de la Roumanie devant les Assemblées en 1866/67 et 1871/72*, în *RRH*, XXX, 3-4, 1991, p. 235-252.

⁴ Colonel P.V. Năsturel, *Steagul...*, loc. cit.; A[nton] V[elcu], *Steagurile României*, în *Enciclopedia României*, ed. cit., p. 81-82; Adina Berciu-Drăghicescu, G. D. Iscriu, Tiberiu Velter, Aurel David, *Tricolorul României – simbol al unității, integrității și suveranității naționale*, Editura Sigma, București, 1995, p. 76-89; Dan Cernovodeanu, *Evoluția...*, p. 416-420.

⁵ P. V. Năsturel, *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne. Eticheta decorațiunilor, penalități. Coroana de oțel a României*, Tipo-Litografia Societății „Tiparul”, București, 1901; Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, Imprimeria Statului, București, 1927, p. 5; C[onst.] F[londor] și C[onst.] M[oisil], *Decorațiunile românești*, în *Enciclopedia României*, ed. cit., p. 85-87; Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații românești de război. 1860-1947*, Editura Universitaria, București, 1993, p. 15-16.

Instituită prin *Înaltul Decret Domnesc nr. 498 din 8 martie 1872, pentru modificarea armelor țerei*, cea de-a doua stemă de stat a României⁶ avea următorul conținut, potrivit legii de instituire:

„...Art. I. Armele României se fixază cum urmează:

Art. II. Scutul său pavăda are forma vechilor scuturi românesce, adică a unui pătrat lung rotunjit la ambele unghiuri din jos și terminat la mijlocul bazei printr'un vârî. Eră de la mijlocul laturilor înălțimi, scutul se ascute și apoi cresce erăși spre unghiurile de sus.

Linia de sus a capului (chef) este ușor înălțată în semi-cerc orizontal de la un unghi spre cel-alt.

Scutul se împarte în patru secțiuni prin 2 linii încrucișate la mijloc.

În I-a secțiune din drépta de sus pe albastru figuréază aquila română cu capul spre aripa dréptă, cu uă cruce în gură, cu coróna Domnăscă, sabia și toiagul, simbolele principatului Țerei-Românesce, tóte de aur. În drépta aquilei sus un sóre mișcând (mouvant) asemenea de aur.

În a II-a secțiune din stânga de sus pe roșu figuréază capul de bour cu uă stea cu 6 rađe între córne, simbolul principatului Moldovei, tóte de aur. În stânga bourului sus uă lună mișcând (mouvant) asemenea de aur.

În a III-a secțiune din drépta de jos pe roșu figuréază leul ridicat coronat, códa furcată (queue fourchée) cu uă stea cu 6 rađe între picióre și eșind dintr'ua corónă de ban, tóte de aur; simbolul banatului Crajovei.

În a IV-a secțiune din stânga de jos pe albastru figuréază doi delfini, cap la cap și códele depărtate în sus, cari sunt simbolul țărmurilor Mării-Negre, tóte de aur. Pe scut va fi coróna regale.

Art. III. În mijlocul scutului României figuréază scutul Măriei Sale Domnitorului, scartelat, având în secțiunea I-a sus din drépta și în cea din jos din stânga alb (argint); eră în cea din stânga de sus și în cea din drépta de jos negru (sable). Scutul României are suportți 2 lei de colóre naturale, privind scutul și cu códele trecând între picióre; simbolul Daciei.

Art. IV. Sub suportți este aședată uă eșarpă albastră căptușită cu roșu pe care este scris cu aur devisa familiei Hohenzollern: *Nihil Sine Deo*.

⁶ Cea dintâi stemă a României fusese instituită prin *Înaltul Decret Domnesc nr. 696 din 23 aprilie 1867, pentru sancționarea Legii pentru fixarea și stabilirea armelor României*, publicat în *MO*, nr. 100 din 5/17 mai 1867.

Art. V. Pavilionul este de colóre purpuriă, căptușit cu hermină (cacom), având d'asupra coróna regală...”⁷ (Fig. 1).

Stema astfel descrisă⁸ avea să fie redată pe sigiliul domnesc⁹, pe monedele de 1 leu și 2 lei (1872-1873)¹⁰, pe biletele ipotecare de la 5 până la 500 de lei (1877)¹¹, precum și pe drapelele ce aveau să fie folosite în războiul din 1877-1878¹². *De facto*, stema de stat avea să cunoască două modificări esențiale, stabilite în urma unor evenimente istorice având o importanță covârșitoare. Mai întâi, este vorba despre *introducerea însemnului Ordinului „Steaua României”*, distincție legiferată în chiar ziua de 10/22 mai 1877, imediat după proclamarea solemnă a Independenței de Stat¹³. Distincția¹⁴ avea să fie redată în josul stemei, fiind atârnată de arabescurile (neamintite în textul legal), pe care păseau cei doi lei-suport. Acest tip modificat de stemă rămâne asociat îndeosebi cu emisiunea de 5 lei (1880)¹⁵, întreaga compoziție fiind, de altfel, redesenată, cu schimbarea câtorva detalii (precum poziția cozilor leilor ori modalitatea de pliere a panglicii cu deviză)¹⁶. În al doilea rând, în urma proclamării Regatului (14/26 martie 1881), *în stemă avea să apară Coroana de Oțel*¹⁷, obiect cu caracter simbolic¹⁸ ce va înlocui modelul standard de coroană

⁷ MO, nr. 57 din 11/23 martie 1872.

⁸ Din respect pentru însemnătatea cu totul deosebită a acestui text legal, am decis să îl reproducem păstrând întocmai ortografia de la momentul publicării sale.

⁹ Dr. Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Seme din emblemele unor matrice sigilare care au aparținut suveranilor României (1867-1947)*, Editura Istros, Brăila, 2015, p. 41-52, 82-89.

¹⁰ George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin I. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. 256-257.

¹¹ *Ibidem*, p. 324-329.

¹² Colonel P. V. Năsturel, *Steagul...*, p. 110-119.

¹³ Constanța Știrbu, *Date noi privind emiterea decorațiilor românești dedicate Războiului de Independență*, în MN, IV, 1978, p. 548-550.

¹⁴ Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *op. cit.*, p. 38-39, pl. 2-6.

¹⁵ George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin I. Oprescu, *op. cit.*, p. 257.

¹⁶ Colonel P.V. Năsturel, *Steagul...*, p. 105-106.

¹⁷ Maria Dogaru, *Date noi privind Coroana de Oțel a României*, în HERB, I (VI), 1999, 1-2, p. 127-134; Dr. Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *op. cit.*, p. 56-59; *** *Catalogul expoziției România în timpul lui Carol I. 1866-1914/ Exhibition catalogue Romania during the reign of Carol I. 1866-1914*, Muzeul Național de Istorie a României, 10 mai-31 august 2006, în volumul *România în timpul lui Carol I. 1866-1914/ România during the reign of Carol I. 1866-1914*, Mariana Neguțu, Radu Coroamă (editori), Muzeul

regală, aflat deasupra mantoului (Fig. 2).

Cele două modificări nu se vor regăsi, automat, pe toate însemnele oficiale ale perioadei¹⁹. Dimpotrivă, pe sigiliile folosite de către Carol I, chiar și după momentul 1881, însemnul oficial nu va include imaginea Ordinului „Steaua României”, iar dintre aceste sigilii, unul singur va reda imaginea Coroanei de Oțel²⁰ (Până și pe sigiliul regelui Ferdinand I, anterior anului 1921, stema nu va include nici decorația, nici Coroana de Oțel²¹). Tot astfel, pe mai multe distincții instituite până în anul amintit (Medalia „Serviciul Credincios”, 1878; Medalia Jubiliară Carol I – pentru civili, 1906), vom regăsi stema de stat, fără adaosurile de la 1877 și 1881²². Drapelele militare vor perpetua, din inerție, modelul stabilit imediat după 1872, acesta fiind conservat, cu câteva modificări²³, pe tot parcursul Primului Război Mondial²⁴; nici în această privință nu putem însă concluziona că introducerea Ordinului „Steaua României” și, respectiv, a Coroanei de Oțel, a avut caracter de regulă²⁵. În fine, stema de stat, însoțită de însemnul Ordinului „Steaua României”, va fi întâlnită constant în

Național de Istorie a României, Editura Cetatea de Scaun, București, 2006, cat. 70; Florin Georgescu, *Coroana de Oțel – simbol al Independenței și al reîntregirii României*, în volumul *90 de ani de la încoronarea de la Alba Iulia. Muzeul Național de Istorie a României, București, septembrie-octombrie 2012*, E. Oberländer-Târnoveanu și Cornel Constantin Ilie (editori), Editura Cetatea de Scaun, [Târgoviște], 2012, p. 54-58.

¹⁸ Executat în Arsenalul Armatei, în 1881, obiectul a fost clasat în Tezaur (ordinul nr. 2070/19.02.2009), în cadrul Muzeului Național de Artă al României, sub nr. inv. 6517/460.

¹⁹ Jean N. Mănescu, *La question...*, p. 250-251.

²⁰ Dr. Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *op. cit.*, p. 82-97.

²¹ *Ibidem*, p. 98-101.

²² Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 66, 75.

²³ În raportul Comisiunii mixte de echipament de la nivelul Ministrului de Război (1897), s-a hotărât modificarea modelului inițial de drapel (care avea formă pătrată, cu stema redată, fără mantou, în interiorul unei cununi, pe fond vișiniu, peste cele trei fâșii tricolore), cu un model alcătuit mai aproape de litera și spiritul legii din 1872 (având pânza dreptunghiulară în proporții de 2:3, cu stema redată, cu mantou, în interiorul unei cununi, pe fondul galben al fâșiei centrale a steagului) – Colonel P.V. Năsturel, *Steagul...*, p. 126-130.

²⁴ A[nton] V[elcu], *op. cit.*, p. 82

²⁵ Cf. *** *Catalogul expoziției...*, cat. 27-33.

emisiunile monetare ulterioare anului 1880²⁶, apărând în schimb rarisim în cele filatelice²⁷.

Amintim în acest context că, pe parcursul domniei regelui Carol I, vor mai exista diferite variante de stemă, utilizate tot *de facto*; avem în vedere ceea ce am putea numi „stema personală” a regelui, având scutul – model 1872 – surmontat de patru coifuri cu câte un cimier (Fig. 3)²⁸, în tradiția stemei de neam a Casei de Hohenzollern²⁹, respectiv stema având scutul așezat pe pieptul unei acvile-suport unic, așa cum apare – în două variante – pe copertile mai multor numere ale „Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice”³⁰, sub

²⁶ George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin I. Oprescu, *op. cit.*, p. 258-264.

²⁷ Spre exemplu, pe mărcile de 1 leu, de 2 lei (cu efigia regelui Carol) și de 3 lei (cu efigia reginei Elisabeta), emise cu prilejul „Expoziției Generale” de la București, din octombrie 1906 – Corneliu Spineanu, *Catalogul mărcilor poștale românești. 1858-1947*, I, Direcția Generală a Poștelor și Telecomunicațiilor, București, [19]84, p. 56-57.

²⁸ Acest tip de însemn apare pe o atică (cca. 1883) încununând portalul de la parterul turnului castelului Peleş din Sinaia, precum și, în interior, pe căminul din biroul regelui Carol I. Stema apare și în portretistica monarhului (v. Carmen Tănăsioiu, *Iconografia regelui Carol I. De la realitate la mit*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p. 52-53), precum și în arta tiparului (pe coperta volumului lui Léo Bachelin, *Castel-Peleș, résidence d'été du Roi Charles I de Roumanie à Sinaia. Notice descriptive et historique*, Firmin Didot, Paris, 1893). Este vorba despre scutul stemei de stat, surmontat de patru coifuri cu câte un cimier: **a)** centru-dreapta – cap de acvilă cu cruce (= cimier de fantezie desemnând Țara Românească sau chiar România); **b)** centru-stânga – coadă de păun între două coarne (= coarnele capului de bour al Moldovei, cu coada de păun a Casei de Wied – ?!); **c)** margine-dreapta – cap de câine brădat (= cimierul Casei de Hohenzollern); **d)** margine-stânga – cap de leu încoronat (= cimier de fantezie desemnând Oltenia, ori poate o parte a cimierului Casei de Nassau – amintind ascendența maternă a reginei Elisabeta).

²⁹ Stema definitivă a familiei de Hohenzollern (cu cartierele corespunzătoare demnităților ereditare, respectiv armelor teritoriale Nürnberg, Sigmaringen, Veringen și Berg), era surmontată de șapte coifuri cu câte un cimier aferente cartierelor din scut – v. Karl Theodor Zingeler, *Das Wappen des fürstlichen Hauses Hohenzollern in seiner Entwicklung von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart historisch dargestellt, nebst Anhang: Hohenzollern'sche Allianz-Wappen*, Verlag von C. U. Starke, Görlitz, 1889, p. 55-56 și pl. V.

³⁰ Jean N. Mănescu, *La question...*, p. 251-252 *apud* BCMI, anul VII, fasc. 25, ianuarie-martie 1914 – fasc. 28, octombrie-decembrie 1914 (stema cu scutul pe pieptul acvilei, cu crucea Ordinului „Coroana României” în partea inferioară a compoziției), respectiv anul VIII, fasc. 29, ianuarie-martie 1915 – anul IX, fasc. 34, aprilie-iunie 1916 (stema cu scutul pe pieptul acvilei, fără însemnul vreunui ordin). O compoziție similară apare și pe pieptarul purtat de un personaj alegoric feminin, reprezentând România, redat în

scutul propriu-zis figurând, de această dată, însemnul celui de-al doilea ordin românesc, anume „Coroana României”³¹ (Fig. 4). În privința stemei având scutul surmontat de patru coifuri, adăugăm faptul că acest tip se întâlnește îndeosebi la Castelul Peleş, edificiu despre care s-a arătat că ilustra o simbolică politică având valoarea unui adevărat program, simbolică prin care se evidențiau – între altele – tradițiile neîntrerupte, politico-militare, ale familiei de Hohenzollern (spre exemplu, prin prezența galeriei de strămoși ai regelui)³². Prin similitudine, apreciem că și tipul amintit de stemă face legătura între modelul oficial al armelor țării și, respectiv, tradițiile nobiliare multiseculare ale lumii germanice, reprezentarea heraldică rezultată făcând parte din același program simbolic-politic, cu care suveranul investise reședința sa de la Sinaia.

De jure, prezența unui ordin de stat în stema țării nu s-a reglementat până în 1921. În ceea ce privește redarea „Stelei României”, observăm că este vorba de un însemn atârnat de o panglică simplă, ceea ce corespunde gradului de Cavaler – așadar categoria cea mai de jos dintre toate cele cinci pe care le avea distincția, în conformitate cu art. 3 al Legii de instituire: Cavaler, Ofițer, Comandor, Mare Ofițer și Mare Cruce³³. Raportându-ne la uzanțele existente, în aceeași perioadă, în privința stemelor suverane, constatăm faptul că, dacă acestea cuprindeau decorații, era vorba despre însemnul celui mai important grad al lor, adică cel pe care îl purta monarhul în cauză – care, de regulă³⁴, era și mare maestru al ordinelor din țara sa. Spre exemplu, dacă luăm în considerație însemnul uneia dintre monarhiile de frunte ale lumii germanice, Regatul Saxoniei, observăm felul în care scutul este înconjurat de lanta Ordinului

cadrul tabloului votiv, repictat, al bisericii „Sfântul Nicolae Domnesc” din Iași – v. Carmen Tănăsioiu, *op. cit.*, p. 50.

³¹ Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *op. cit.*, p. 54-55, pl. 14.

³² Ruxandra Beldiman, *Castelul Peleş, moment reprezentativ pentru fenomenul istorist în România/ Peleş Castle, a representative monument of the historicism in Romania*, în volumul *România în timpul lui Carol I...*, p. 57-58, 63.

³³ Vintilă Ivăncescu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 25.

³⁴ De la regula enunțată există și câteva excepții, spre exemplu Ordinul German („Teuton”), care, înaintea prăbușirii Imperiului Austro-Ungar, era o distincție asociată acestei monarhii – „der hohe deutsche Ritterorden in Österreich” – al cărei mare maestru nu era totuși împăratul, ci unul dintre membrii familiei de Habsburg – Maximilian Gritzner, *Handbuch der Ritter- und Verdienstorden aller Kulturstaaten der Welt*, Leipzig, 1893, p. 290-299.

„Cununei de Rută”³⁵ (*Hausorden der Rautenkrone*) (Fig. 5), distincție înființată în 1807, al cărei mare maestru era regele Saxoniei³⁶. Prin similitudine, ar fi fost normal ca și stema României să fi fost, după intrarea în vigoare a Legii de instituire a „Stelei României”, completată cu lenta gradului de Mare Cruce, însemn la care suveranul avea dreptul, în temeiul art. 2 din același act normativ („Înălțimea Sa Domnitorul este Capul Suveran și Marele Maestru al Ordinului”)³⁷; amintim și faptul că lenta și placa Ordinului „Steaua României” în grad de Mare Cruce se regăsesc frecvent în iconografia regelui Carol I³⁸.

Revenind la felul în care a fost redat, în stema de stat, acest Ordin, credem că poate fi avută în vedere și un alt fel de explicație; după cum se observă pe emisiunea – deja amintită – de 5 lei, din 1880, însemnul „Stelei României” are spade între brațele crucii, așadar este vorba de o distincție dintre cele conferite în timpul Războiului de Independență. Or, dacă avem în vedere faptul că legea de instituire nu făcea deosebire între primitori, aceștia putând fi atât ofițeri, cât și cadre inferioare – cu mențiunea că rănilor grave constituiau un argument în favoarea decorării³⁹ (ne amintim, în acest context, de nemuritoarele versuri din poemul *Sergentul*, al lui Vasile Alecsandri: „...Calică-i era haina, dar străluceau pe ea/ Și crucea «Sfântul Gheorghe» ș-a «României Stea»...”)⁴⁰ – am putea avea în vedere ipoteza potrivit căreia s-a avut în vedere anume o decorație de război, care abia fusese conferită, fără deosebiri de grad, pentru fapte deosebite de eroism, câștigând astfel prețuirea întregii opinii publice. (Amintim faptul că, prin Art. III-IV al *Legii pentru înființarea Ordinului Militar de Război „Mihai Viteazul”* din 1916, s-a prevăzut faptul că Ordinul „Steaua României”

³⁵ Coroana de rută, trimitând la planta cunoscută sub numele *Ruta graveolens*, era însemnul tradițional al Saxoniei.

³⁶ *Ibidem*, p. 437-438.

³⁷ Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *loc. cit.* În același sens și Ion Mamina, *Regalitatea în România. 1866-1947*, Editura Compania, [București], 2004, p. 29.

³⁸ Carmen Tănăsioiu, *op. cit.*, p. 22-23, 48 și fig. 20, 29-30, 32-33, 39. În același sens și *** *Catalogul expoziției...*, cat. 74, 78, 84, 86, 92, 294, 316, 318, 319.

³⁹ Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 25-27.

⁴⁰ Mai multe la Tudor-Radu Tiron, *Onoare și memorie. Mențiuni referitoare la decorații în creația literară românească modernă*, în volumul *In honorem Mircea Ciobotaru*, Lucian-Valeriu Lefter, Mihai-Bogdan Atanasiu (editori), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015, p. 449.

urmează a fi rezervat ofițerilor, în vreme ce gradele inferioare primeau medaliile „Virtutea Militară” și „Bărbăție și Credință”⁴¹.)

În data de 9 mai 1906, în ajunul mării sărbători omagiale de 40 de ani de domnie, regele Carol I promulga *Legea pentru instituirea Ordinului Carol I*⁴². Destinată, potrivit art. 5 al textului, unui cerc foarte restrâns de persoane⁴³, distincția avea precădere în fața ordenelor „Steaua României” și „Coroana României”; în privința gradului maxim al Ordinului „Carol I”, anume cel de Colan (Fig. 6), art. 13 din *Lege* stipula că acesta era „...superior tuturor ordenelor în gradul cel mai înalt...”⁴⁴. Or, chiar dacă ar fi fost de așteptat ca, măcar în acest moment aniversar, să se reglementeze într-un fel completarea stemei de stat cu Colanul nou creat, legiuitorul de acum un veac nu a prevăzut nimic în această privință. Astfel, în afara reprezentărilor de pe unele imprimate ale Curții Regale (cca. 1918-1921), pe care armele de la 1872 apar sub forma unui scut oval, surmontat de o coroană regală și înconjurat de Colanul Ordinului „Carol I” (Fig. 7), nu cunoaștem niciun alt exemplu similar.

Despre legiferarea stemei României Mari s-a mai scris în literatura de specialitate, fiind de notat abordările unor autori precum Dan Cernovodeanu⁴⁵ și Maria Dogaru⁴⁶, dar îndeosebi Jean N. Mănescu⁴⁷ și Silviu Andrieș-Tabac⁴⁸.

Astfel, la 11 ianuarie 1921, prim-ministrul Alexandru Averescu numea o Comisie având ca atribuție stabilirea stemei țării. În interiorul acestui organism, alături de profesorii Dimitrie Onciul și Mihai Seulescu, precum și de

⁴¹ Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 83.

⁴² *Ibidem*, p. 7-11.

⁴³ În afara membrilor familiei regale, a suveranilor străini și a principilor de sânge, Ordinul se conferea „...bărbaților de stat cari au avut conducerea afacerilor Statului, ca Președinți ai Consiliului, cel puțin timp de un an. El se mai conferă militarilor ajunși la cea mai înaltă treaptă ierarhică, în armată, cari au comandat, ca șef suprem, o armată în campanie. Se poate încă conferi Colanul și bărbaților cari s-au ilustrat, în mod excepțional, prin opere folositoare țării și umanității, în ramura științelor și artelor. Această înaltă distincțiune nu se poate însă acorda decât după dobândirea gradelor celor mai mari în Ordinele Române...” – *ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Dan Cernovodeanu, *Știința...*, p. 162-163; idem, *Evoluția...*, p. 413-416.

⁴⁶ Maria Dogaru, *Din heraldica României*, Editura JIF, București, 1994, p. 95.

⁴⁷ Jean N. Mănescu, *L'héraldique d'état de la Roumanie contemporaine de 1918 à nos jours*, în *RRH*, XXXII, 1-2, 1993, p. 115-145.

⁴⁸ Silviu Andrieș-Tabac, *Heraldica teritorială a Basarabiei și Transnistriei*, Editura Museum, Chișinău, 1998, p. 96-100.

heraldistul basarabean Paul Gore, va figura și Constantin Argetoianu, la acea dată ministru de interne⁴⁹. În calitatea sa oficială, Argetoianu se va implica constant în aducerea la îndeplinire a acestei misiuni (pe lângă consultarea cu ceilalți trei membri ai Comisiei, expunerea de motive la proiectul de lege menționa că s-a făcut apel și la alte persoane având cunoștințe în domeniu)⁵⁰. Membrii Comisiei vor cădea de acord asupra unui proiect, exprimând viziunea specialistului Paul Gore, lucrare ce nu a fost însă agreată de către Palatul Regal. Față de situația creată, s-a dorit alcătuirea unui nou proiect, identificându-se un specialist în domeniu care să poată asigura, în același timp, o lucrare grafică având un aspect optim. La recomandarea istoricului de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș, a fost ales Keöpeczi Sebestyén József, un foarte bun pictor de steme și cercetător în domeniile heraldicii, genealogiei și conservării monumentelor⁵¹, care ar fi lucrat proiectul armelor României Mari chiar la sediul „Fundației Carol I” din București⁵² (sau, după o altă părere, la Castelul Peleș din Sinaia⁵³). Ca un detaliu de ordin anecdotic, trebuie spus faptul că același Sebestyén fusese cel care, în 1915, realizase desenele oficiale ale stemei Regatului Ungariei (în vigoare până în 1918)⁵⁴.

Exprimând, după toate probabilitățile, chiar viziunea regelui Ferdinand⁵⁵, stema României Mari, cu cele trei variante ale sale (mare, mijlocie și mică), va fi aprobată în data de 23 iulie 1921, rămânând în uz până la schimbarea regimului constituțional (mai exact până în 1948, când va fi

⁴⁹ Jean N. Mănescu, *L'héraldique d'État...*, p. 127-128.

⁵⁰ *Ibidem*, *passim*.

⁵¹ Attila István Szekeres, *József Sebestyén Keöpeczi, autorul stemei României din 1921*, în volumul *Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani. Omagiu*, Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter (editori), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, p. 919-932.

⁵² Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, III (1919-1930). *Lupta vieții unui octogenar*, Editura Meridiane, București, 2003, p. 92-93.

⁵³ Sas Péter, *A Székelyföld Köpeczi Sebestyén József munkásságában*, în „Székelyföld. Kulturális folyóirat”, VIII, martie 2004, p. 106.

⁵⁴ Szekeres Attila István, *Keöpeczi Sebestyén József, a címerművész*, Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2014, p. 24-27.

⁵⁵ Opinii *pro* și *contra* asupra autorului stemei României Mari la Silviu Andrieș-Tabac, *op. cit.*, p. 100.

instituită stema republicană)⁵⁶. Iată descrierea⁵⁷ însemnului de stat, potrivit legii de instituire:

„Art. I. – Stema Regatului României, întregit cu țările surori unite, se compune din trei scuturi puse unul peste altul: scutul mare, scutul mediu și scutul mic (peste totul).

I. Scutul mare: pe albastru, o acuilă de aur cu ciocul și ghiarele roșii, cu coroana regală de aur pe cap, ținând în cioc o cruce pedată (pattée) de aur, ascuțită la extremitatea inferioară, în ghiara dreaptă o spadă, în ghiara stângă un sceptru cu vârful în formă de crin, acuila României, armele Regalității române.

II. Pe pieptul aculei, scutul mediu, incuartat (ecartelé), cu inșițiune între cartierele de jos (enté en pointe), cuprinzând armele țărilor surori unite :

1. Sus în dreapta, armele vechiului Principat al Țării Românești: pe albastru, o acuilă de aur cu ciocul și ghiarele roșii, ținând în cioc o cruce pedată de aur, însoțită de un soare de aur la dreapta, de o lună-nouă de aur la stânga.

2. Sus în stânga, armele vechiului Principat al Moldovei (cu Basarabia și Bucovina): pe roșu, un cap de bour negru cu gura închisă, însoțit de o stea de aur (cu cinci raze) între coarne, de o roză de aur (cu cinci foi) la dreapta, de o semilună de aur la stânga.

3. Jos la dreapta, armele Banatului cu vechiul Banat românesc al Severinului (fixate acum): pe roșu, peste valuri naturale, un pod de aur cu două deschideri boltite, construite din piatră cioplită (podul lui Traian), din care iese un leu de aur.

4. Jos la stânga, armele vechiului Mare Principat al Transilvaniei (cu părțile Crișanei și Maramureșului): albastru și aur, împărțit printr-o fâșie îngustă roșie, din care iese o acuilă neagră cu ciocul de aur, însoțită de un soare de aur la dreapta, de o semilună de argint la stânga; jos, șapte turnuri roșii, câte patru și trei, cu câte două rânduri de creneluri (sus trei, jos patru) și câte două ferestre, cu porțile închise.

5. În inșițiune (enté), armele Dobrogei: pe albastru, doi delfini de aur afrontați, cu cozile ridicate în sus.

III. Peste tot, scutul mic, incuartat de argint și negru, armele Casei domnitoare de Hohenzollern.

Pe scutul mare, coroana de oțel a României.

Scutul e ținut de doi lei de aur, stând pe arabescuri de aur.

Colanul ordinului „Carol I”.

⁵⁶ Stema de stat a Republicii Populare Române va fi instituită prin art. 99 al *Constituției*, adoptată în ședința din 13 aprilie 1948 a Marii Adunări Naționale – publicată în *MO*, nr. 87 bis din 13 aprilie 1948.

⁵⁷ Vezi *supra*, nota 8.

Pe eșarpă albastră cu marginile de aur, de forma cordonului ordinului, deviza Casei domnitoare de Hohenzollern, în litere latine de aur: „Nihil sine Deo”.

Pavilionul de purpură, cu marginile de aur, căptușite cu ermelin, timbrat cu coroană regală de aur ornată cu nestemate.

Art. II. – Stema se va întrebuința în trei forme: 1-a, stema cea mare, cum e descrisă mai sus ; a 2-a, stema cea medie, fără pavilion ; a 3-a, stema cea mică, compusă din cele trei scuturi cu coroana de oțel.

Stema cea mare se va întrebuința în actele Statului emanate dela Rege și în actele oficiale internaționale, cum și din Înalț ordin al Regelui în cazuri speciale ; stema cea medie, de armată și autoritățile Statului ; stema cea mică, pe sigile și ștampile oficiale. Pentru alte cazuri, se va prevedea în legile și regulamentele speciale. (...)”⁵⁸ (Fig. 8).

Din punct de vedere strict heraldic, stema României Mari preia unele dintre elementele însemnului din 1872; este vorba despre simbolurile Țării Românești, Moldovei (capul de bour desemnând și Basarabia, respectiv Bucovina), Dobrogei și ale Casei de Hohenzollern, de cei doi lei – suporți ai scutului, de tipul de mantou regal, precum și de deviza „Nihil sine Deo”. La acestea, se vor adăuga armele Transilvaniei, precum și cele ale „Banatului cu vechiul Banat românesc al Severinului”, toate însemnele de provincii fiind redată pe pieptul unei acvile cruciate mari, ținând în gheare însemnele puterii. (Suntem de acord cu observațiile potrivit cărora însemnului Transilvaniei i s-a rezervat exact același loc pe care l-a avut în cadrul stemei Regatului Ungariei⁵⁹; suntem de acord și cu constatarea referitoare la dispariția stemei Olteniei, dublată de crearea unei steme noi pentru Banat, care nu are nicio legătură cu însemnul oltean, instituit în cadrul stemei din 1872⁶⁰.) Scutul va fi, în mod corect, înconjurat de Colanul Ordinului „Carol I”. Stema va fi folosită în trei variante: scut încoronat (= stema mică); scut încoronat, cu suporți, decorație și deviză (= stema mijlocie); elementele anterioare, amplasate sub un mantou regal, închis printr-o a doua coroană regală. (Legiuitorul a prevăzut faptul că cele trei

⁵⁸ Înalțul Decret Regal nr. 3573 din 23 iulie 1921, publicat în *MO* din data de 29 iulie 1921.

⁵⁹ Jean N. Mănescu, *L'héraldique d'État...*, p. 131-132.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 135. În același sens și Tudor-Radu Tiron, *Stema Banatului între 1921-1992*, în *AB*, 2001, 9, p. 513-516.

variante ale stemei de stat urmau a fi folosite diferențiat, varianta cea mare fiindu-i, practic, rezervată monarhului).

În afara acestor concluzii, pe care le regăsim și la diferiți autori care s-au aplecat asupra problemei, actul de la 1921 are însemnătate și din alte puncte de vedere. Mai întâi, trebuie reținută formula din titlul actului normativ (reluată și în Art. I al *Legii*) – „fixarea stemei Regatului României, întregit cu țările surori unite” – *formulă cu însemnătate istorică și politică*, care anunță și explică modalitatea de alcătuire a însemnului de stat, prin gruparea unor însemne teritoriale, sub protecția unor simboluri cu rol unificator, precum acvila cea mare ori coroana regală. Legile de instituire de la 1867 și 1872 nu vor aminti nimic în privința semnificației politice a stemei de stat, iar după instaurarea Republicii, mențiuni în această direcție vom regăsi abia în *Decretul Consiliului de Stat al R.S.R. nr. 972 din 5 noiembrie 1968, privind însemnele Republicii Socialiste România*⁶¹, precum și în *Legea nr. 102 din 21 septembrie 1992, privind stema țării și sigiliul statului*⁶² (act aflat în vigoare). Tot aici, trebuie amintit faptul că stema de stat din 1921 anticipează formularea Art. 1 din *Constituția* din 1923, care prevedea faptul că „Regatul României este un stat național unitar și indivizibil...”⁶³, unitatea fiind sugerată de reunirea însemnelor provinciilor, în vreme ce indivizibilitatea rezulta din redarea acestor însemne pe pieptul acvilei – suport unic.

În al doilea rând, *Legea* din 1921 este și cea dintâi în care s-au reprodus variantele oficiale ale stemei de stat⁶⁴ (exemplu: Fig. 9), ceea ce va duce la o anumită standardizare a modelelor folosite de către autoritățile publice.

În al treilea rând, același act normativ va echivala cu „actul de naștere” al Comisiei Consultative Heraldice⁶⁵, organism menit inițial a „...examina cererile de a se întrebuița stema în alte cazuri decât acelea prevăzute la Art. II...”, luând măsuri pentru ca actele administrative în legătură cu stemele să se facă în conformitate cu regulile heraldice (Art. III din *Lege*). Chiar dacă va fi alcătuit abia în 1938 (!), *Regulamentul pentru punerea în aplicare a art. III din*

⁶¹ *BO*, nr. 141 din 5 noiembrie 1968: „...Însemnele Republicii Socialiste România simbolizează statul socialist român, suveran, independent și unitar...” (Art. 2).

⁶² *MO*, nr. 236 din 24 septembrie 1992: „...Stema României simbolizează statul român național, suveran și independent, unitar și indivizibil...” (Art. 1).

⁶³ *** *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 183.

⁶⁴ Înaltul Decret Regal nr. 3573 din 23 iulie 1921..., anexe (p. 3571-3573 din *MO*).

⁶⁵ Maria Dogaru, *Din heraldica...*, p. 88-95.

*Legea pentru fixarea Stemei Regatului României*⁶⁶ va constitui temeiul juridic pentru instituirea unui armorial administrativ-teritorial românesc (și nu numai)⁶⁷. Exact același principiu avea să fie avut în vedere și de către Legiuitorul din 1992, care, în Art. 10 al *Legii nr. 102/1992*, va recunoaște dreptul autorităților publice de a-și elabora însemne heraldice și sigilii proprii, cu avizul unui organism științific specific, anume Comisia Națională de Heraldică și Genealogie⁶⁸.

Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra particularităților de ordin faleristic care se desprind din stema României Mari. Înainte de toate, am văzut faptul că aceasta este și singura în care s-a reglementat, la nivel de lege, prezența unei decorații. Întrucât Colanul Ordinului „Carol I” îi revenea, de drept, monarhului, rezultă că stema de stat dobânda, sub acest aspect, caracterul de însemn personal al șefului statului. Mai mult decât atât, deviza „Nihil sine Deo” era redată pe o „...eșarpă albastră cu marginile de aur, de forma cordonului ordinului...”⁶⁹, fiind de remarcat faptul că, potrivit Art. 3 al *Legii pentru instituirea Ordinului Carol I*, „...cine primește Colanul are drept și la Marea-Cruce a Ordinului...”⁷⁰. Prin urmare, atât Colanul propriu-zis, cât și panglica devizei, trimiteau la distincții care, *de jure*, îi reveneau persoanei monarhului.

O a doua particularitate faleristică rezultă din examinarea celor două coroane regale care sunt redată pe stema de care ne ocupăm. Față de textul *Legii pentru modificarea armelor țerei* din 1872, care prevedea prezența unei „coroane regale”, deasupra mantoului – Legiuitorul a omis să menționeze și cea

⁶⁶ Înalțul Decret Regal nr. 3390 din 29 septembrie 1938, publicat în *MO*, nr. 232 din 6 octombrie 1938.

⁶⁷ Maria Dogaru, *Din heraldica...*, p. 97-159 și pl. XXII-LXXXVI (steme de județe și orașe), p. 159-161 și pl. LXXXVII-LXXXIX (steme ale ținuturilor instituite în 1938), p. 161-162 și pl. LXXXIX (steme de universități), p. 162-164 și pl. XC-XCI (steme de mitropolii și episcopii).

⁶⁸ *Hotărârea Guvernului României nr. 64 din 15 februarie 1993, privind metodologia de elaborare, reproducere și folosire a stemelor județelor, municipiilor, orașelor și comunelor*, publicată în *MO*, nr. 46 din 2 martie 1993, precum și *Hotărârea Guvernului României nr. 25 din 16 ianuarie 2003, privind stabilirea metodologiei de elaborare, reproducere și folosire a stemelor județelor, municipiilor, orașelor și comunelor*, publicată în *MO*, nr. 64 din 2 februarie 2003 (acest din urmă act aflat în vigoare), se vor întemeia tocmai pe prevederile cuprinse în *Legea* de instituire a stemei de stat.

⁶⁹ Cf. Vintilă Ivăncanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 16.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 7.

de-a doua coroană regală, care timbrează scutul, în toate versiunile stemei model 1872 –, textul actului din 1921 stipulează faptul că deasupra scutului celui mare este redată Coroana de Oțel, în vreme ce deasupra mantoului apare o „coroană regală de aur ornată cu nestemate”. Prin urmare, avem de-a face cu două diademe, structurate, pe verticală, în două planuri diferite, dintre care cea dintâi este binecunoscuta Coroană de Oțel (deja întrebuintată, *de facto*, în stema de la 1872), în vreme ce cea de-a doua este descrisă, în mod neutru, ca o coroană regală. Fără a fi explicată prin alte surse oficiale și fără a fi fost abordată în literatura de specialitate, împrejurarea că în aceeași stemă apar două coroane diferite poate fi interpretată prin intermediul unor informații de ordin faleristic.

Rămânând, până astăzi, o amintire a încoronării regelui Carol I de la 10/22 mai 1881, fiind principalul simbol al regalității românești⁷¹, Coroana de Oțel (Fig. 10) trimite, în mod simbolic, la ideea de obținere, prin forța armelor, a Independenței de Stat⁷². Această idee avea să rezulte, fără echivoc, din cuvintele pe care regele însuși le-a rostit, cu prilejul solemnei ceremonii amintite, primind diadema din mâinile lui Dimitrie Gr. Ghica, președintele Senatului: „...*simbol al Independenței* (s.n.) și al tăriei României (...) ea va fi păstrată ca o comoară prețioasă...”⁷³. Cuvintele monarhului aveau să intre în memoria contemporanilor, asocierea actului politic al Independenței cu

⁷¹ C[onstantin] M[oisil], *Însemnele regalității române*, în volumul *Enciclopedia României*, ed. cit., p. 83. În același sens și Ion Mamina, *op. cit.*, p. 49, 120-121, respectiv Diana Mandache, *Ceremonialul încoronării: model european și identitate națională*, în volumul *90 de ani de la încoronarea de la Alba Iulia...*, p. 16.

⁷² Jean N. Mănescu, *L'héraldique d'État...*, p. 141.

⁷³ Diana Mandache, *op. cit.*, p. 19. Din textul *Ceremonia încoronărei, 10 Maiu 1881* (MO, nr. 32 din 14/26 mai 1881), amintim câteva pasaje relevante. Astfel, președintele Senatului i-a înmănat regelui coroana, spunând: „...Astăzi, România se încoronează pe sineși, punând Coroana Regală pe capetele Majestăților Voastre. (...) Astăzi, viteazul ei Căpitan (...) primește din mâinile națiunii, și pune pe capul Său, simbolul suveranității României, emblema stabilității și asigurării viitorului. (...) Poartă, Sire, poartă, Doamnă, cu fală și cu credință, această Coroană Regală. Ea stă neclintită pe capetele Voastre, căci s-a oțelit prin sângele nostru, și s-a întărit prin devotamentul și iubirea noastră...”. La aceste cuvinte, Carol I a răspuns: „...Primesc dar cu mândrie, ca simbol al independenței și al tăriei României, această Coroană, tăiată dintr-un tun stropit cu sângele vitejilor noștri, sântită de Biserică. Ea va fi păstrată ca o comoară prețioasă, amintind momentele grele și timpurile glorioase ce am străbătut împreună. (...) Pentru Regină și pentru Mine însă, Coroana cea mai frumoasă este și rămâne dragostea și încrederea poporului, pentru care n-avem decât un gând: mărirea și fericirea lui”.

simbolul folosit pentru încoronarea celui dintâi rege regăsindu-se și în scrieri cu caracter literar, care au avut un puternic impact asupra contemporanilor. Amintim aici poemele lui Vasile Alecsandri, *10 Mai 1881* (1881)⁷⁴, *Imnul Coroanei* (1881)⁷⁵ și *Poclonul lui Peneș* (1881)⁷⁶ – este vorba despre Peneș Curcanul, personaj-cheie al ciclului eroic al poetului (cărui i s-au dedicat inclusiv mai multe compoziții muzicale)⁷⁷ –, precum și scrierea de popularizare a lui George Coșbuc, *Povestea unei coroane de oțel* (1899). Din *Prefața* acesteia din urmă, transcriem, în cele ce urmează, câteva rânduri, sugestive pentru frumusețea și simplitatea cu care marele poet a știut să înfățișeze, pe înțelesul tuturor, acest simbol monarhic: „...Precum e steagul semn al oștirii, așa e coroana semn al Domniei. Iar coroanele celor ce stăpânesc țări și păstoresc

⁷⁴ „...O! țară de mari fapte, ce porți un nume mare! / Pe margine de groapă redevenind mai tare, / Ai provocat destinul și l-ai înfrânt pe el. / Și azi învingătoare, ca-n timpii de-altă dată, / Tu însăși, tu regină, acum neatârnată, / Depui pe a ta frunte coroana de oțel. // Onor, mărire, fală, și viață și tărie / Să fie a ta parte în secolii, Românie. / Oțelul din coroană cu glorie-i bătut. / În taina ajutată de sacra provedință, / Oricare fapte grele păreau cu neputință / Tu le-ai dorit de toate, pe toate le-ai putut! // Frumos, sublim spectacol e-n fața omenirii, / Când un popor se-ntoarce din marginea pieirii / Și pasă plin de zile pe câmpul strămoșesc, / Când el își face-o armă din lanțul de-apăsare / Și-n foc redobândește a lui neatârnată, / Stropită și plătită cu sânge vitejesc! // (...) // Săltați în piepturi, inimi, cu-o mândră exaltare! / Tunați, viteze tunuri, lungi salve de serbare! / Mișcați a voastre coame, vechi codri de pe plai! / Azi Patria Română apare triumfală, / Purtând cu maiestate Coroana ei Regală / Și falnica hlamidă a soarelui de Mai!” (Alecsandri, *Opere complete. Poezii*, studiu introductiv biografic și critic, notițe și glosar de Gabriel Drăgan, Cugetarea – Ionescu Delafras, București, 1941, p. 424-425).

⁷⁵ „De secolii dispărută în noaptea neguroasă / Tu azi apari la lume, Coroană maiestoașă, / Cu opt regești floroane, însemn nepieritor / De glorie, mărire, tărie și onor. // (...) // Prin foc ai fost purtată de timp, al lumii faur, / Într-un oțel războinic schimbând anticu-ți aur. / Cât soarele de-naltă, lucindă cât și el, / Trăiască-a ta splendoare vărsată în oțel // (...) // O! zi solemnă, sacră! O! zi de neuitare! / Viteaza Românie în mândra-i neatârnată / Pe sine se-ncoroană cu brațu-i glorios / Și-n ochi-i viitorul resplendă radios...” (*ibidem*, p. 425-426).

⁷⁶ „...Peneș, om de omenie, / Sare-n Plevna dintr-un sbor / Și apucă-n bărbăție / Tunul cel mai tunător. / Țării lui apoi cu fală / Dându-l zice: «Fă din el / O coroană chiar regală, / O coroană de oțel! // Și cu dânsa-nlăurește / Domnul nostru norocos. / Ce ne-a dus, dus vitejește / La războiul glorios. / El Virtutea militară / Ici, la piept mi-a aninat. / Eu îi dau re-tors în țară, / O coroană ș-un regat!” (*ibidem*, p. 416).

⁷⁷ Poeziile *Peneș Curcanul* și *Sergentul* i-au inspirat pe mai mulți muzicieni ai vremii, între care îi amintim pe Ciprian Porumbescu, Ludwig Anton Wiest, Eduard Caudella și Augustin Bena (Viorel Cosma, *De la Cîntecul zăverei la Imnurile unității naționale*, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 121, 123-124, 142).

popoare sunt făcute din aur și din pietre scumpe (...). Coroana României, fiind de oțel, închipuiește, prin însuși oțelul ei, de o parte o vrednicie mare a neamului românesc: trăinicia de oțel a firii și a ființei noastre; iar pe de altă parte, o faptă strălucită: restatornicia Domniei românești prin războiul pentru neatârănare...⁷⁸.

În afară de a fi fost confecționată, după cum se cunoaște, din oțelul unui tun otoman – de fabricație germană – capturat de armata română la Plevna, în data de 28 noiembrie/10 decembrie 1877, Coroana de Oțel este surmontată de un glob, deasupra căruia se află însemnul Crucii „Trecerea Dunării” (1878)⁷⁹ (Fig. 11), distincție conferită militarilor români – și ruși – care participaseră la operațiunile de la sud de Dunăre, în timpul Războiului din 1877-1878⁸⁰. De altfel, însuși actul solemn al *Proclamației* de la încoronare (act datat 10/22 mai 1881) va aminti, în cuprinsul penultimului paragraf, aceeași idee: „... Coroana Regală, pe care Țara o pune astăzi pe fruntea Noastră (...) este stropită cu sângele eroilor căzuți pentru independență”⁸¹.

Prin simetrie, și coroana de aur a reginei Elisabeta⁸² (Fig. 12) a fost surmontată de o cruce având același model, care, la rândul ei, corespundea sub aspect tipologic unei distincții de război, anume Crucea Comemorativă „Elisabeta”, pentru doamne (1878)⁸³ (Fig. 13) (Numit în heraldică „cruce recruciată”⁸⁴, acest simbol a primit, în literatura de specialitate faleristică,

⁷⁸ George Coșbuc, *Povestea unei coroane de oțel*, Editura Noél, Iași, 1997, p. 6 (tot despre Coroana de Oțel și la p. 164-167).

⁷⁹ Maria Dogaru, *Date noi...*, p. 128. În același sens și Dr. Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *op. cit.*, p. 57, 59.

⁸⁰ Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 107-109. În același sens și Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *op. cit.*, p. 100, pl. 39 [stânga].

⁸¹ *** *Catalogul expoziției...*, cat. 72.

⁸² Executat în Arsenalul Armatei, în 1881, obiectul se conservă la Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 37392, fiind clasat în Tezaur (ordinul nr. 2531/25.02.2003). Vezi și *** *Catalogul expoziției...*, cat. 71.

⁸³ Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 71-73. Este relevantă și formularea Art. IV al *Regulamentului* distincției, unde se prevedea că „...Măria Sa Doamna cu autorizarea Măriei Sale Domnitorului conferă (s.n.) Crucea «Elisabeta»...”. Vezi și Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *op. cit.*, p. 102, pl. 39 [dreapta].

⁸⁴ Silviu Andrieș-Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în *AC*, IV, 2008, Chișinău, 2010, p. 111.

denumirea de „cruce românească”⁸⁵.) Într-o logică similară, și coroana de aur⁸⁶ (Fig. 14) folosită la încoronarea reginei Maria (15 octombrie 1922), va fi surmontată de un glob incluzând o cruce având o formă specifică – „cruce gamată” – însemn ce va fi reprodus și pe pandantivele laterale ale coroanei. Străvechi simbol religios și cosmic, crucea gamată se va regăsi pe mai multe bijuterii și obiecte personale ale reginei Maria⁸⁷. În același timp, acest simbol a fost oficializat ca însemn al unei decorații românești de război, Ordinul „Crucea Regina Maria” (1917) (Fig. 15). Înființată în scopul recompensării „...serviciilor aduse țării în timp de război sau în caz de epidemii în timp de pace, persoanelor (doamne și domni) care se vor fi distins în chestiunile sanitare”⁸⁸, crucea – pe care art. 7 al *Regulamentului de înființare* o numește „bizantină” – era, în plus, împodobită cu cifra reginei⁸⁹.

Revenind la stema din 1921 și la deosebirea valorică ce pare să fie sugerată de dispunerea celor două coroane regale, precum și de dimensiunea mai mare a celei din partea superioară (Fig. 16), am observat faptul că aceasta din urmă este surmontată de un glob, decorat cu însemnul, perfect recognoscibil, al Medaliei „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918” (1918), distincție menită, potrivit Art. II al actului de instituire, „...tuturor militarilor și asimilaților de orice grad cari au luat parte în campania 1916-1918 și cari au fost însumați, atașați sau întrebuințați cu diferite însărcinări la corpurile de trupă ori la serviciile militare...” (Fig. 17). Așadar, este vorba despre o distincție conferită pe scară largă, pentru participarea la Primul Război Mondial, la beneficiarii amintiți mai sus adăugându-se chiar și funcționarii civili și alte persoane care „...au fost chemate la un serviciu efectiv și permanent pe lângă armata noastră...” (Art. III al actului de instituire)⁹⁰.

⁸⁵ Václav Měříčka, *Book of Orders and Decorations*, HAMLYN, London – New York – Sydney – Toronto, [1975], p. 309.

⁸⁶ Executat la Casa de bijuterii Falize Frères, în 1922, obiectul se conservă la Muzeul Național de Istorie a României, inv. nr. 37421, fiind clasat în Tezaur (ordinul nr. 2511/28.01.2003).

⁸⁷ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Coroana reginei Maria*, în volumul *90 de ani de la încoronarea de la Alba Iulia...*, p. 61, 68 și fig. 8, 13.

⁸⁸ Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 84-87.

⁸⁹ Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *op. cit.*, p. 75, pl. 29.

⁹⁰ Vintilă Ivănceanu, Petre P. Sterescu, Petre Ionescu, C. Tâmpăanu, *op. cit.*, p. 125-127. Vezi și Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *op. cit.*, p. 140, pl. 49.

În lumina celor arătate mai sus, putem presupune faptul că, după cum Coroana de Oțel, incluzând însemnul Crucii „Trecerea Dunării”, a fost asociată dobândirii Independenței, la fel și această a doua coroană regală, incluzând însemnul „Crucii Comemorative a Războiului 1916-1918”, este asociabilă *participării României la această conflagrație*. În aceste condiții, suprapunerea celor două coroane regale din stema României Mari poate fi interpretată drept *ilustrarea acelui proces istoric, care a dus, în 1918, la înfăptuirea statului național unitar, sub semnul monarhiei*. Alăturată concepției unificatoare a scutului propriu-zis, această trimitere de ordin istoric, dar și politic, întărește mesajul simbolic transmis de către stema României Mari.

Cu toate acestea, prezența celei de-a doua diademe regale nu a știrbit prin nimic prestigiul mai vechii Coroane de Oțel. Fiind purtată de către regele Ferdinand în cadrul serbărilor de încoronare de la Alba Iulia și București, din 15-17 octombrie 1922⁹¹, Coroana de Oțel avea să capete o nouă încărcătură simbolică, după cum rezultă din însuși textul *Proclamației Încoronării* (document datat 15 octombrie 1922): „...Punând pe Capul Meu, într-această străveche cetate a Daciei Romane, Coroana de Oțel de la Plevna, pe care noui și glorioase lupte au făcut-o pe veci Coroana României Mari, Mă închin cu evlavie memoriei celor cari, în toate vremurile și de pretutindenii, prin credința lor, prin munca și prin jertfa lor, au asigurat unitatea națională...”⁹².

Aceeași idee se desprinde și dintr-un poem dramatic de Mircea Rădulescu, pus în scenă în cadrul serbărilor încoronării. În mod simbolic, coroana regală era prezentată publicului de către însuși Soldatul Necunoscut (ne aducem aminte, în acest context, de poemul lui Alecsandri, *Poclonul lui Peneș*, la care ne-am referit deja). Va rezulta o frumoasă evocare a ideii monarhice, evocare având în centru simbolul coroanei – ilustrând jertfa multiseclară pentru credință și neam⁹³.

⁹¹ Este semnificativ faptul că, în momentul stabilirii stemelor ținuturilor României Mari, în armele ținutului Mureș a fost inclusă o coroană regală de aur „...simbolizând încoronarea la Alba-Iulia a Regelui întregitor de neam Ferdinand I...” – Înalțul Decret Regal nr. 4285 din 13 decembrie 1938, publicat în *MO*, nr. 34 din 10 februarie 1939 *apud* Augustin Mureșan, *Stemele ținuturilor României (1938-1940)*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2012, p. 28-29, 46-47 și fig. 6.

⁹² Reproducere în volumul *90 de ani de la încoronarea de la Alba Iulia...*, p. 136.

⁹³ Mircea Rădulescu, *Legenda Coroanei. Poem dramatic reprezentat pe scena Teatrului Național, cu prilejul încoronării Majestăților Lor Regele Ferdinand I și Regina Maria a României*, Institutul de Arte Grafice „Luceafarul” S.A., [București], 1922, p. 28-29:

Înainte de încheiere, revenind un moment la coroana decorată cu „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918”, am crezut că acest obiect simbolic a existat doar „pe hârtie”. Nu cunoaștem să se fi păstrat, în vreun muzeu, o diademă care să îi corespundă celei care încununează stema din 1921. Cu toate acestea, am avut surpriza să descoperim, într-un instantaneu fotografic al lui Iosif Berman după un colț al „Pavilionului Regalității”, amenajat în cadrul expoziției „Luna Bucureștilor 1936”, o coroană evocând simbolul heraldic amintit. Amplasată, pe o pernă de catifea, între busturile regilor Ferdinand și Maria, însoțită de obiecte cu caracter simbolic ce-l evocau pe regele Marii Uniri (o cască de tip „Adrian”, un baston de mareșal, precum și o spadă scoasă din teacă), coroana reia elementele caracteristice ale celei din stemă, după cum o arată, fără echivoc, forma fleuroanelor, arcele perlate, precum și crucea de deasupra globului (detaliu care, nefiind chiar identic cu cel desenat, respectă în linii mari concepția decorativei de război înființată în 1918) (Fig. 18). Fără îndoială că, în lipsa altor informații referitoare la acest obiect, nu putem preciza care vor fi fost atelierul, datarea, dimensiunile ori materialul din care a fost lucrat. Atât cât o permite imaginea pe care am avut-o la dispoziție, execuția pare a fi fost una îngrijită, izbutindu-se crearea unei piese care să illustreze, în mod optim, coroana pe care am dorit să o punem în evidență prin studiul de față.

Să fi fost vorba despre o diademă pe care regele Carol al II-lea o pregătise în vederea propriei încoronări? Un argument în sensul acestei supoziții pare a fi dat de confecționarea unui sceptru de aur pentru acest monarh, în 1940, în așteptarea fastuoasei – dar nerealizatei – aniversări a unui deceniu de domnie. (Cântărind nu mai puțin de 4,391 kg, impozantul obiect ar fi urmat să înlocuiască sceptrul regelui Ferdinand, care fusese purtat cu prilejul ceremoniei

„...Să strălucească veșnic în glorie deplină/ Așa precum sclipește cununa cea de spini,/ Muri Crișan pe roată și-aduși la ghilotină,–/ Să nu se frâng-o rază din slava ei divină,–/ Se stinse Brâncoveanu cu fii săi creștini. // Din vechi pământ și sânge o plămădesc giganții/ Și-o poartă prin războaie sub falduri de drapel;/ În zarea luminată de razele speranții,/ La Plevna, Carol vodă, urcând cu dorobanții/ Pe vârfuri de redută o toarnă în oțel. // Ea este ocrotită de pronia cerească,/ Ea este mângâiată de cântec de obuz;/ Carpații au văzut-o c-a stat să strălucească/ Pe front, în fața morții... Coroana românească/ A fost călită-n flăcări, pe creste, la Oituz! // Într-însa se-ntrupează virtuțile creștine,/ Și-nvăluită-n nimbul credinței românești,/ Ea și-a-ncrustat prin veacuri podoabele-i divine:/ Din lacrimi are perle, din sânge-are rubine,/ Iar aur sfânt, din lanul cosit la Mărășești...”.

de încoronare de la Alba Iulia, din 1922)⁹⁴. Nu excludem, desigur, nici posibilitatea realizării unei coroane dintr-un material mai puțin costisitor decât aurul, însă cu păstrarea acelorași standarde de execuție. Existau și ateliere care puteau furniza obiecte a căror calitate nu era cu nimic inferioară regaliilor folosite la încoronare; spre exemplu, se cunoaște faptul că, în 1923, cu permisiunea reginei Maria, Casa Falize Frères a realizat o replică în argint aurit a diademei pe care regina o folosisese la încoronarea din anul precedent (obiect care, în prezent, se conservă dincolo de ocean, la Maryhill Museum din Goldendale, statul Washington)⁹⁵. Avem speranța că cercetări de viitor vor reuși să aducă lumină în privința acestei coroane necunoscute a monarhiei românești.

Am reluat, în cele de mai sus, datele referitoare la istoria stemei de stat a României, de la etapa premergătoare obținerii Independenței și până în momentul instituirii însemnului heraldic al României Mari. Dacă stemele de la 1867, 1872 și 1921 se înscriu în evoluția mai vechii heraldici princiare românești, includerea unei decorații într-un însemn de stat constituie o particularitate legislativă asociată exclusiv perioadei contemporane. Instituită prin lege, stema României din 1872 nu a fost niciodată completată, tot printr-o lege, în sensul includerii vreunuia dintre ordinele instituite în timpul regelui Carol I. Acest lucru s-a întâmplat abia în 1921, când Ordinul „Carol I” a fost redat în stemă, potrivit uzanțelor general acceptate ale științei și artei blazonului. Mai mult decât atât, autorul moral al însemnului – care trebuie să fi fost însuși regele Ferdinand – a dorit introducerea celei de-a doua coroane regale.

Făcând aluzie la obținerea Independenței, respectiv la înfăptuirea Marii Uniri, cele două coroane ilustrează fericita încheiere a Primului Război Mondial, precum și crearea statului național unitar, sub semnul monarhiei și cu ajutorul lui Dumnezeu. Încheiem cu versurile lui Vasile Alecsandri, care, din 1884, au completat mai vechiul marș al lui Eduard Hübsch, rezultând *Imnul Regal*⁹⁶:

„...O! Doamne Sfinte,
Ceresc părinte,

⁹⁴ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Sceptrul regelui Ferdinand*, în volumul *90 de ani de la încoronarea de la Alba Iulia...*, p. 90-91.

⁹⁵ Idem, *Coroana reginei Maria*, p. 74.

⁹⁶ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 52-53.

Sușține cu a Ta mână
Coroana Română!...”.

Tudor-Radu TIRON
Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie
a Academiei Române

Figura 1 – Stema României din perioada 1872-1921, stabilită prin *Legea pentru modificarea armelor țerei*, aprobată prin *Înaltul Decret Domnesc nr. 498 din 8 martie 1872* (publicat în *MO*, nr. 57 din 11/23 martie 1872) (planșă aflată la ANR, Fond „Colecția Consultativă Heraldică”, dosar nr. 3) – reproducere după Dr. Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Steme din emblemele unor matrice sigilare care au aparținut suveranilor României (1867-1947)*, Editura Istros, Brăila, 2015, p. 43

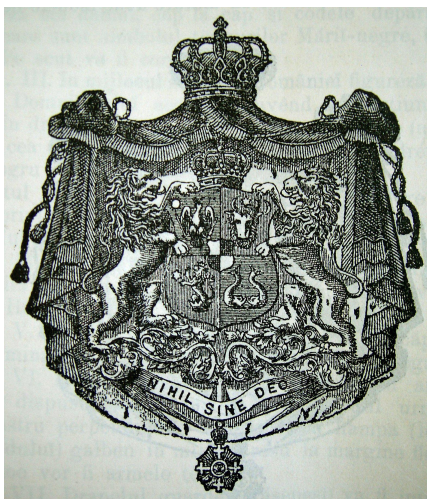

Figura 2 – Stema României din perioada 1872-1921, variantă completată cu însemnul Ordinului „Steaua României”, precum și cu Coroana de Oțel – reproducere după Colonel P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domnești, trofee*, Stabilimentul de Arte Grafice „Universale”, București, 1903, p. 106, fig. 36

Figura 3 – Stema României din perioada 1872-1921, variantă completată cu patru coifuri (= stema personală a regelui Carol I) – reproducere după actul omagial adresat regelui Carol I, cu prilejul împlinirii a 25 de ani de domnie (München, 25 mai 1891) – BAR, fondul de arhivă, Sul 204; document expus în cadrul expoziției „Sigiliile. Tezaur de istorie”, BAR, 11-21 martie 2014

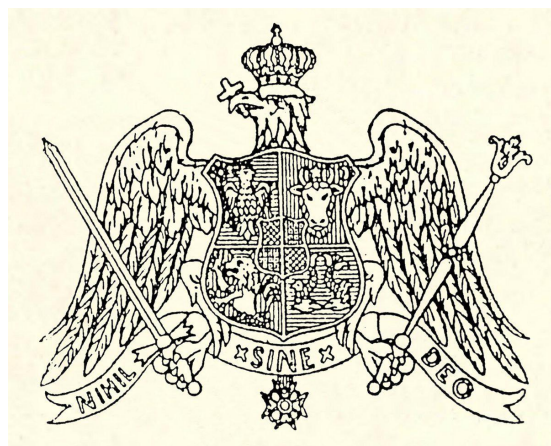

Figura 4 – Stema României din perioada 1872-1921 (variantă neoficială, folosită începând cu 1914 pe coperta *BCMI*). A se remarca, sub scut, însemnul Ordinului „Coroana României”.

Figura 5 – Stema Regatului Saxoniei incluzând lenta Ordinului „Cununei de Rută”, ca model de dispunere heraldică a unei decorații cu lentă – reproducere după Hugo Gerhard Ströhl, *Deutsche Wappenrolle, Wappen von Deutschen Reiches und seiner Bundesstaaten. Deutsche Wappenrolle enthaltend alle Wappen, Standarten, Flaggen, Landesfarben und Kokarden des Deutschen Reiches, seiner Bundesstaaten und regierenden Dynastien*, Julius Hoffmann, Stuttgart, 1897, pl. VIII

Figura 6 – Colanul Ordinului „Carol I”, distincția cea mai însemnată a Regatului României (1906-1948) – MNIR

Figura 7 – Stema României din perioada 1872-1921, variantă folosită pe imprimările Curții Regale (cca. 1918-1921) – reproducere după Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Editura Istros, Brăila, 2005, pl. XCVII, fig. 3

Figura 8 – Stema României din perioada 1921-1947, stabilită prin *Legea pentru fixarea stemei Regatului României, întregit cu țările surori unite*, aprobată prin *Înaltul Decret Regal nr. 3573 din 23 iulie 1921* (publicare în *MO* din data de 29 iulie 1921 – varianta „mare”) (planșă de Keöpeczi Sebástyén József, aflată la ANR, Fond „Colecția Consultativă Heraldică”, dosar nr. 3) – reproducere după Szekeres Attila István, *József Sebastyén Keöpeczi, autorul stemei României din 1921, în Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani. Omagiu*, Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter (editori), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, fig. 2

Figura 9 – Stema României din perioada 1921-1947, variantă mică – reproducere după *MO* din data de 29 iulie 1921, p. 3573

Figura 10 – Coroana de Oțel a regelui Carol I (1881) – *MNIR*

Figura 11 – Crucea „Trecerea Dunării” (1878) – reproducere după C[onst.] F[londor] și C[onst.] M[oisil], *Decorațiunile românești*, în *** *Enciclopedia României*, 1938, vol. I, pl. anexă la p. 96, fig. 22

Figura 12 – Coroana de aur a reginei Elisabeta (1881) – MNIR

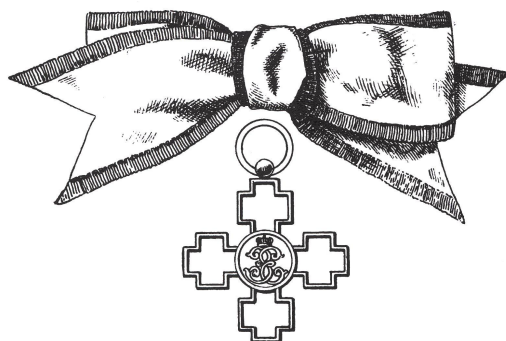

Figura 13 – Crucea Comemorativă „Elisabeta” (1878) – reproducere după Maximilian Gritzner, *Handbuch der Ritter- und Verdienstorden aller Kulturstaaten der Welt*, Leipzig, 1893, p. 411, fig. 471b

Figura 14 – Coroana de aur a reginei Maria (1922) – MNIR

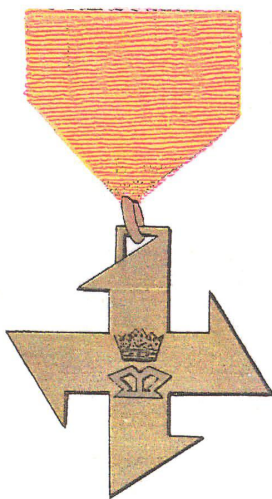

Fig. 15 – Ordinul „Crucea Regina Maria” (1917) – reproducere după C[onst.] F[londor] și C[onst.] M[oisil], *op. cit.*, pl. anexă la p. 90, fig. 12

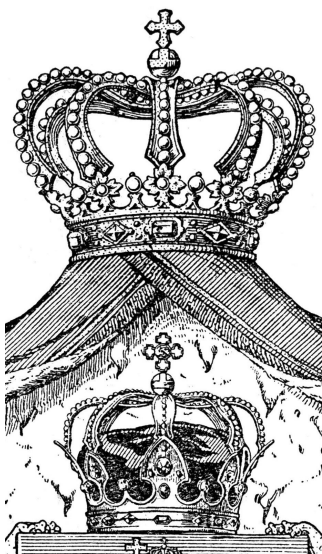

Figura 16 – Stema României din perioada 1921-1947 – reproducere (detaliu) după desenul publicat în „Ilustrația. Revistă ilustrată enciclopedică”, nr. 9, anul X, seria 2, decembrie 1921, p. 1

Figura 17 – „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918” (1918) – reproducere după C[onst.] F[londor] și C[onst.] M[oisil], *Ibidem.*, fig. 13

Figura 18 – Coroană regală expusă în „Pavilionul Regalității”, în cadrul expoziției „Luna Bucureștilor 1936” – reproducere-detaliu după Ionel C. Ioniță, *O „lună” din istoria Bucureștilor*, București, ARCUB, 1998, p. 84